

Pelles Tamás

A milánói magyar iskola (1934–1943)

1. Bevezetés

1934 őszén egy lelkes magyar tanítónő érkezett Milánóba, hogy az ottani magyar gyerekeket anyanyelvükre tanítsa. A kezdeményezés sikerében nem sokan bíztak, hiszen a milánói magyar közösség összetartása, egyesületi élete nem mutatkozott eléggé erősnek egy iskola fenntartására. Klimkó Lászlónénak azonban néhány éves kitartó munkával sikerült elérnie azt, amire eleinte talán még ő sem gondolt: a magyar nyelvtanfolyam 1938-ban magyar–olasz elemi iskolává alakult, majd 1941-ben középiskolai osztályokkal bővült. Az iskola népszerűségét mutatja, hogy tanulói között jelentős számban voltak olasz gyerekek is. A lendületes fejlődést a háború törte meg.

A milánói magyar iskola tevékenységének vizsgálata iskolatörténeti és hungarológiai szempontból is érdekes, hiszen a szoros értelemben vett iskolai feladatok ellátása mellett jelentős munkát végzett a magyar nyelv és kultúra olaszországi terjesztésében is.

2. Magyarok Milánóban

A milánói magyar kolónia eredetére vonatkozóan nem sikerült megbízható adatokat találnom, az azonban biztosnak látszik, hogy már az első világháborút megelőzően is éltek magyarok a városban. A Tanácsköztársaság bukása után sok magyar kommunista próbált olasz városokban, így Milánóban is megtelepedni. Rajtuk kívül kereskedők, üzletemberek és egyszerű munkások is szép számmal érkeztek. Akiről kiderült, hogy Kun Béla diktatúrájának idején bármilyen tisztséget betöltött, könnyörtelenül kiutasították az országból. (A milánói prefektúra az 1920-as évek elején több mint 50 magyarral szemben hozott kiutasító határozatot.) A két világháború közötti időben az olasz városok közül Milánóban élt a legnagyobb lélekszámú magyar kolónia.

A *Milánói Magyarok Egyesülete (Circolo Ungherese di Milano)* megalakulásának pontos dátumát nem ismerjük. Az egyesülettel kapcsolatos első hír az 1920-as évek közepére datálódik, és annak újjászervezéséről számol be. 1926. augusztus 22-én – Szent István ünnepének alkalmából – az egyik milánói templomban szentmisét tartottak magyar nyelvű prédikációval. A mise után a

magyar kolónia tagjai banketten vettek részt. Az egyesület 1925-től egy folyóiratot is kiadott *Milánói magyar újság* (*Gazzetta ungherese di Milano*) címmel, amelynek helyébe 1927-től az ugyancsak Milánóban szerkesztett *Itáliai magyar újság* (*Rivista italo-ungherese*) lépett. Sajnos a folyóirat számait sem magyarországi, sem olaszországi közönyvtárakban nem sikerült fellelnem, egyedül a Római Magyar Akadémia könyvtárában találtam néhány példányt (az utolsó 1927-ből való).

1927-ben az egyesület anyagi segítségért fordult a magyar Külügyminisztériumhoz, hogy megfelelő helyiséget tudjanak bérelni:

„A milánói magyar Egyesület [...] az Olaszországban létező magyar szervezetek között ugyan a legjelentékenyebb mértékben fejlődhetett, de [...] nem volt képes a meglehetősen nagy számú milánói magyar kolónia tömörítése érdekében [...] oly előrehaladásra szert tenni, mely e kolónia jelentőségének és gyors szaporodásának megfelelő. A mi mindaddig megakadályozta, hogy a milánói magyarság jobb módú és műveltebb körei élénkebben részt vegyenek az Egyesület életében, annak tagszámát szaporítsák és támogatásukkal céljait előremozdítsák, az a körülmény, hogy az Egyesület egy túlságosan szerény és szűk, tényleg csak egy nagyobb sötét udvari szobából álló helyiséggel rendelkezik, melynek állapota és állandó túlzásfoltossága kényesebb ízlésű egyénekre visszataszítólag hat és felolvasások s hasonló társadalmi rendezések megtartását majdnem lehetetlenné teszi.” (MOL K-60-1928-I/4)

A Külügyminisztériumtól kapott segítség sem tudta megoldani a problémákat, az egyesület életében újabb zavarok keletkeztek. 1928. február 4-én Póczel Tibor főkonzul ismét újjászervezte az egyesületet. Az alakuló ülésen megjelent minden Milánóban élő magyar előkelőség, és rajtuk kívül több mint 200 tag. Az egyesület működése ettől kezdve a második világháborúig folyamatos volt, de aktivitása és a magyarok összefogásában betöltött szerepe nem vált meghatározóvá.

A magyar–olasz kulturális kapcsolatok erősödésének következtében Milánóban – mint más olasz városban is – megalakult a *Magyarbarátok Egyesülete* (*Associazione „Amici dell’Ungheria”*). Az egyesület minden évben több magyar vonatkozású kulturális programot szervezett, ami még szorosabbra fűzte a két nép barátságát.

A gazdasági kapcsolatok növekedése folytán 1932-ben megalakult a milánói *Magyar–Olasz Kereskedelmi Kamara* (*Camera di Commercio Ungherese e Italiana*). A kamarai közlönyből (*Bolletino della Camera di Commercio Ungherese e Italiana*) megtudhatjuk, hogy Milánóban magyar étterem is nyílt, és több magyar cég tartott fenn képviselőket a városban.

3. *A Julián Egyesület*

A milánói magyar iskola létrehozásában és fenntartásában központi szerep jutott a *Julián Egyesület*nek, ezért szükségesnek tartom röviden bemutatni az egyesület történetét és fontosabb működési területeit.

A Julián Egyesület 1904. április 16-án alakult azzal a kimondott céllal, hogy – ahol szükséges – a magyarságot kulturálisan, társadalmilag és gazdaságilag támogassa. Ténylegesen azonban az egyesület a kormány fedőszervezete volt, amelynek elsődleges feladata Horvát-Szlavónország növekvő magyar lakosságának kulturális gondozása, magyar iskolák fenntartása. Ez irányú tevékenysége később Bosznia-Hercegovinára is kiterjedt.

Az első világháború után az egyesület az elcsatolt területeken (ha hagyták), majd egyéb olyan nagyvárosban tevékenykedett, ahol jelentős magyar lakosság élt. 1933-ban a Julián Egyesület és a Magyar Iskolaegyesület fuzionált *Julián Iskola Egyesület* néven.

Az egyesület 1924-ben Berlinben és Bécsben, 1928-ban Párizsban és Szófiában, 1934-ben Milánóban, 1936-ban Grazban és Sao Paulóban nyitott magyar iskolát. Az 1936/37-es tanévben ezekbe az iskolákba összesen közel ezer magyar gyerek iratkozott be.

4. *A milánói magyar iskola*

4.1. **Előkészületek**

A berlini magyar iskola megszervezője, Mezey Emil kormányfőtanácsos, 1932-ben Milánóba költözött. Itt felmérte a magyar kolónia helyzetét és egy magyar iskola megnyitásának lehetőségét. Ezzel kapcsolatban a Julián Egyesülettel közli, hogy a konzulátus 150 magyar családot tart nyilván, kb. 50 tanköteles gyerekekkel. A városban élő magyarok számát 6–700-ra becsülik, de nincs megfelelő egyesületük, amely összefogná őket. Mezey – a Berlinben bevált minta alapján – javaslatot tesz egy iskolaegyesület létrehozására, amelynek vallás és társadalmi állásra való tekintet nélkül minden magyar tagja lehetne. Az iskolaegyesület a magyar gyerekek anyanyelvi nevelésének megszervezését tűzné ki fő céljául.

A Milánói Magyarok Egyesülete 1934. március 24-én tartott közgyűlésén Mezey Emil javaslatára magyar tanfolyam felállítását határozta el abból a célból, hogy a milánói magyar gyerekeket délutáni foglalkozás keretében megismertesse a magyar nyelvvel, irodalommal, Magyarország történelmével és földrajzával. Az egyesület a következő feltételek teljesülése esetén tartja szükségesnek a tanfolyam megszervezését: (1) a tanerőt az állam, illetve a Julián

Egyesület biztosítsa, (2) a tanszereket, tankönyveket ingyen kapják, (3) a költségek fedezésére 6000 líra biztosítottassék.

A Julián Egyesület késznek mutatkozott az első két pontban foglalt kérés teljesítésére, a 6000 lírát pedig Mezey gyűjtéssel kívánta előteremteni (maga 1000 lírát ajánlott fel). A döntés után egy négyfős előkészítő-bizottság alakult, amelynek tagjai egyesével végiglátogatták a magyar családokat.

A Julián Egyesület 1934 augusztusában Milánóba küldte várpalánkai Klimkó Lászlóné Szabó Frida budapesti polgári iskolai igazgatónőt, és megbízta a magyar tanfolyam további szervezési munkáinak, majd vezetésének ellátásával. Klimkóné nagy lelkesedéssel látott munkához, saját maga látogatta végig a magyar családokat, hogy meggyőzze a szülőket gyermekeik magyartanulásának fontosságáról. A Magyarok Egyesülete pedig körlevélben fordult a magyar családokhoz az iskola ügyében.

Az erőfeszítések meghozták az eredményt, a milánói magyar tanfolyam 1934. október 14-én megtartotta első szülői értekezletét.

4.2. Az iskola megnyitása

A magyar iskolának nevezett tanfolyam 1934. október 29-én nyitotta meg kapuit. Az olasz hatóságok hozzájárultak, hogy a tanfolyamot – az érvényes rendelkezésekkel ellentétben – magyar állampolgárságú tanerő vezesse. Nem engedélyezték viszont, hogy nem magyar állampolgárságú gyerekek is látogathassák a tanfolyamot. (Ez elsősorban az elcsatolt területekről származó magyar anyanyelvű gyerekeket érintette hátrányosan.)

Az első évben 32 magyar gyerek iratkozott be a délutáni iskolába. A szükséges tantermet egy helyi elemi iskola (via Carlo Poerio, 8) bocsátotta az egyesület rendelkezésére, térítésmentesen. Hamarosan megérkeztek Magyarországról a kért tankönyvek, szemléltető anyagok és egyéb iskolai felszerelések, aminek következtében minden akadály elhárult az eredményes munkavégzés elől.

1935 márciusában az olasz hatóságok engedélyezték, hogy nem magyar állampolgárságú gyerekek is látogathassák a tanfolyamot. Ezután öt olasz kislány jelentkezett felvételre, akik a későbbiekben is szorgalmasan látogatták az iskolát.

Az első tanév legnagyobb része „a magyar nyelv tanításával, az összefüggő magyar beszédre való szoktatással, a magyar könyv megszerettetésével telt el.” (MOL K-127-1944-411) Ezen kívül a tanulók nagy vonalakban foglalkoztak Magyarország történelmével és földrajzával is. Az iskola több ünnepséget, rendezvényt tartott, amelyeken a tanulók magyar népviseletben jelentek meg és kétnyelvű, magyar jellegű műsort adtak elő. Legsikeresebb a májusban megtartott anyák-napi ünnepség volt, amelyen mintegy 600 vendég vett részt,

köztük a milánói állami, városi és egyházi vezetők. A magyar iskola ilyen módon már megalakulásának évében bekapcsolódott a város kulturális életébe, és jelentős tevékenységet fejtett ki a magyar kultúra terjesztésének területén. Tevékenységéről a helyi sajtó is részletesen beszámolt.

4.3. A következő tanévek

Az 1935/36-os tanév elején az iskola új, önálló helyre költözött (*viale Maino*, 26). A tantermek berendezését Milánó városa térítésmentesen bocsátotta rendelkezésre. A tanfolyamra 39 magyar és 29 olasz gyerek iratkozott be. A gyerekeket két csoportra osztották, az első csoport (6–10 év közötti gyerekek) számára heti két alkalommal volt foglalkozás, a második csoport (10–16 éves gyerekek) tagjai pedig hetente három délutánt töltöttek az iskolában. Az olasz gyerekek ezen kívül még egy újabb alkalom is rendelkezésükre állt. Az iskola által szervezett ünnepségek egyre népszerűbbek lettek, (az Anyák napján már ezernél is többen vettek részt), ami tovább növelte az iskola presztízsét a városban. Klimkóné nevelt fia, Da Rin Rudolf titkárként fontos feladatot látott el a szervezési munkák elvégzésével, és az iskola olasz hatóságok előtti képviselőjével. A tanév folyamán több olasz és magyar előkelőség is látogatást tett az intézményben, az év végi vizsgák is a főkonzul jelenlétében zajlottak. A nyári szünetben több mint 20 magyar gyerek hosszabb időt tölthetett Budapesten. Magyarországi kirándulást a későbbi években is szerveztek, volt olyan nyár, amikor száz milánói olasz és magyar gyerek érkezett Budapestre és a Balatonra.

Az 1936/37-es tanévre 36 magyar és 34 olasz tanuló iratkozott be. A gyerekek életkorát 14 évben maximálták, mert Klimkóné egyedül nem tudott volna több gyerekkel foglalkozni, és az iskola helyiségeinek mérete sem tette lehetővé a létszám további növelését.

A következő tanév ismét költözéssel kezdődött. Egy nagyobb, több helyiségből álló lakást béreltek (*via Daniele Manin*, 3) iskolai célokra, amely jobban megfelelt a megnövekedett érdeklődésnek. A tanulók száma 119-re emelkedett, akik közül mindössze 35 volt magyar. (Az olaszok ilyen magas száma azzal magyarázható, hogy a helyi tanítóképzőből egy teljes csoport iratkozott be a magyar tanfolyamra.)

Az 1938/39-es tanévtől az intézmény rendes délelőtti elemi iskolává alakult át, aminek következtében a délutáni tanfolyamok jelentősége csökkent. Olaszok számára a következő tanévtől már nem is indítottak ilyeneket, mondván, hogy az érdeklődőknek rendelkezésre áll a magyar elemi iskola, a nagyobbak pedig a felnőttek tanfolyamát látogathatják. Mivel azonban az elemi iskola osztályait fokozatosan nyitották meg, néhány évig még szükség volt a felsőbbéves magyar gyerekek délutáni tanításának megszervezésére.

A milánói magyar tanfolyam gyermek tanulóinak létszáma

Tanév	1934/35	1935/36	1936/37	1937/38	1938/39	1939/40	1940/41	1941/42	1942/43
Magyar	32	39	36	35	12	10	10	?	?
Olasz	5	22	34	84	36	—	—	—	—
Összes	37	61	70	119	48	10	10	?	?

4.4. Magyar nyelvtanfolyam felnőtteknek

1935. január 15-én Klimkó Lászlóné ingyenes magyar nyelvtanfolyamot indított olasz felnőttek számára, amelyet mindössze hét fő látogatott. Később elterjedt a tanfolyam jó híre, ami a jelentkezők számát lényegesen megnövelte. A tanítónő elfoglaltsága és megfelelő terem hiánya miatt szükségessé vált a létszám maximálása. Volt olyan év, hogy közel száz jelentkezőt is el kellett utasítani. A tanítás így is több csoportban folyt, minden csoport számára heti két alkalommal voltak órák.

Az 1936/37-es tanévtől a kezdők és a haladók számára külön csoport létrehozása vált szükségessé. Az eredményekről Klimkóné a következőket írja: „az olasz felnőtt hallgatók közül többen elég jól beszélnek magyarul, sokan nehéz fordításokat végeznek, magyar költők költeményeit olaszra fordítják”. (MOL K-127-1944-411) Ebben a tanévben a milánói tanítóképzőben is bevezették a magyar nyelvet, mint választható tantárgyat. A Klimkóné által tartott nyelvórákat több mint harminc diák látogatta, annak ellenére, hogy csak a felsőbbéveseknek engedélyezték választását.

A tanfolyam nem csupán a hallgatóknak volt ingyenes, hanem Klimkóné is minden térítés nélkül dolgozott. Sokszor még a terem fűtési és világítási díját is saját pénzből fizette. 1938-tól a tanfolyamokat Da Rin Rudolf vette át, aki időközben magyar nyelvmesteri oklevelet szerzett a Debreceni Egyetemen.

A tanfolyamot látogatók összetétele minden szempontból heterogénnek mondható. Életkoruk 17-től 60 évig változik, foglalkozásukat tekintve pedig megtalálhatók közöttük egyetemi hallgatók, tisztviselők, közigazdászok, mérnökök és tanárok éppúgy, mint háztartásbeliek.

A milánói magyar tanfolyam felnőtt tanulóinak létszáma

Tanév	1934/35	1935/36	1936/37	1937/38	1938/39	1939/40	1940/41	1941/42	1942/43
Tanuló	7	122	104	115	68	65	52	?	?

5. A Milánói Magyar–Olasz Iskola

5.1. A magyar tanfolyam átalakításának terve

Klimkóné már a magyar tanfolyam első tanévének sikerein felbuzdulva eltervezi egy önálló, rendszeres iskola felállítását. Amíg azonban erre nincs lehetőség, legalább annyit szeretne elérni, hogy a magyar gyerekeket levizgáztathassa és államérvényes kiegészítő bizonyítványt adhasson nekik.

Az olasz tanügyi hatóságok örömmel vették a magyar iskola átalakításának gondolatát, és már 1936 őszén beleegyeztek volna annak megnyitásába. (Minden bizonnyal ehhez hozzájárult, hogy ekkor zajlottak a budapesti olasz iskola magyarországi elismerésével kapcsolatos tárgyalások, amelyeken az olaszok így kedvezőbb pozíciókhoz juthattak. A kölcsönösség elvét a két iskolával kapcsolatban a későbbiekben is gyakran hangsúlyozták mindkét oldalról.)

A magyar tanfolyam vezetője által kidolgozott, és a milánói tanügyi hatóságokhoz 1936-ban benyújtott elképzelések szerint 8 osztályos iskolát terveztek, amely az olasz iskolaszervezetnek megfelelően 5 elemi és 3 kiegészítő (középiskolai) osztályból áll. Az elemi iskolában a tanítás a magyar tanterveknek megfelelően folyt volna, amelyet a lehető legnagyobb mértékben igyekeztek közelíteni az olaszországi tantervekhez. Az öt elemi osztályban 15–16 tanórát terveztek olasz nyelven, és 10–11 órát magyar nyelven tartani. A három felső osztály óratervével ekkor még nem foglalkoztak, ott teljes mértékben igazodni szerettek volna az olasz elvárásokhoz.

Annak ellenére, hogy Klimkóné Milánóban végzett munkáját mindenki messzemenően elismerte, és iskoláját továbbfejlesztésre érdemesnek tartotta, a változásra még két évet kellett várni. Ekkora ugyanis nyilvánvalóvá vált, hogy az iskola nem csupán a milánói magyar gyerekek anyanyelvi oktatását lesz hivatott biztosítani, hanem – elsősorban – a magyar nyelv és kultúra terjesztése által kultúrdiplomáciánk jelentős bázisintézményeként fog működni. Összetett feladatának megvalósítását két minisztérium (külügy és közoktatásügy) különböző ügyosztályinak anyagi támogatásával tudta volna ellátni. Elviekben valamennyi érintett ügyosztály támogatta az intézmény átalakítását, a finanszírozásba azonban csak a lehető legkisebb mértékben volt hajlandó bekapcsolódni.

Bizonyos kérdések a végső döntés megszületése után is nyitva maradtak. Nem volt ugyanis világos, hogy az olasz fél mekkora összeggel fog hozzájárulni az iskola működési költségeihez az olasz tanítók fizetésén kívül.

5.2. A Magyar–Olasz Iskola megnyitása

1938 őszén új székhelyén (via Donizetti, 35) az első két elemi osztállyal megnyílt a *Milánói Magyar–Olasz Iskola* (*Scuola Italo-Ungherese di Milano*).

A korábbi tanfolyamok – mind a gyermekek, mind pedig a felnőttek számára – továbbra is fennmaradtak. A magyar kormány a Julián Egyesületen keresztül egy új tanítónőt (Fónayné Mihályffy Magdolna) küldött Milánóba, az olasz tanügyi hatóságok pedig – az állandó tanerő kinevezéséig – hozzájárultak egy olasz tanítónő (Gay Ernestina, aki korábban a magyar tanfolyamot diákként látogatta) alkalmazásához. A délutáni tanfolyamok tartásába az időközben magyar nyelvmesteri képesítést szerzett Da Rin Rudolf is bekapcsolódott, aki addig, négy éven keresztül, térítésmentesen dolgozott az iskoláért.

Az iskola megnyitásáról a magyar kormány csak későn hozott döntést, és mire az ezzel kapcsolatos rendelet szeptember végén megjelent már nem volt túl sok idő a tanév megkezdéséig. Ennek következtében a két osztályba csak 18 tanuló iratkozott be. A tanulók alacsony számához az Olaszországban bevezetett zsidótörvények szigorú előírásai is hozzájárultak, több zsidó gyerektől meg kellett tagadni a felvételt.

Az iskolát az olasz hatóságok különösebb nehézségek nélkül felruházták a nyilvánossági joggal, engedélyezték, illetve előírták az egyesített olasz–magyar címer és az olasz állami iskolák által használt bizonyítvány használatát, amely engedélyeket általában magániskolák nem kaptak meg.

5.3. Az iskola további működése

Az 1939/40-es tanévben megnyílt a harmadik és a negyedik osztály is. Az osztályok megnövekedett száma még egy olasz tanárnő (Zappa Maria Teresa) alkalmazását tette szükségessé, aki rendes órái mellett a hittant is tanította. Ebben a tanévben nagy megtiszteltetés érte az intézményt: Ciano olasz külügyminiszter jegyzékben fordult a Római Magyar Nagykövetséghez, amelyben a milánói iskola munkájáról a legnagyobb elismeréssel nyilatkozik.

A következő tanévben az elemi iskola az öt osztállyal teljessé vált. Az olasz kormány – korábbi ígéretének megfelelően – három olasz tanítót (Rossi Fernanda, Jori-Dainelli Maria és Carnazzi Ubaldo) nevezett ki az iskolához. A tanulók száma 68-ra emelkedett. Az iskola tevékenységét olasz és magyar részről is minden területen kimagaslónak értékelték, ezért a magyar kormány – az eredeti elképzelések szerint – megerősítette a középiskolai osztályok megnyitásának tervét. Mivel az olasz tanulók túlnyomó többségbe kerültek, a Julián Egyesület megkezdte kivonulását az intézmény fenntartásából, hiszen annak tevékenysége már nem illett profiljába.

Az iskola számára bérelt épület ismét szűkösnek bizonyult, megfelelőbb helyiségek kibérlése azonban nem mutatkozott egyszerű feladatnak. Milánóban – a gyors fejlődés következtében – kevés iskolának is alkalmas szabad épület volt. A város segítségével azonban az 1941/42-es tanév elején mégis

sikerült egy tágas villát találni (via della Passione, 1). Ugyancsak erre a tanévre esik az első középiskolai osztály megnyitása, és egy újabb magyar tanító (Fok László) kinevezése.

Az iskola felügyeletét a milánói magyar főkonzul látta el Tassy Ferenc genovai és Unghváry Iván milánói magyar lektorok szakmai segítségével. Mind a főkonzul, mind a két lektor gyakran tett látogatást az iskolában, és általában meg voltak elégedve a látottakkal. Hasonló eredménnyel zárultak az olasz szakfelügyelők és a magyar minisztériumi küldöttségek látogatásai is.

Az 1942/43-as tanévben a középiskolai osztályok ellátására az olasz kormány újabb két tanárt, egy irodalom és egy számtan szakost rendelt az iskolához. Magyarországról is érkezett egy felsőbb leányiskolai tanárnő (Damin Margit). A háborús események már a tanév megkezdését is bizonytalanná tették. A tanulók száma lényegesen lecsökkent, mert sok gyerekes család elhagyta a várost. A helyi hatóságok az állami elemi iskolákat 1942 végén bezárták, a magyar Külügyminisztérium azonban továbbra is ragaszkodott a magyar–olasz iskola működéséhez. A tanulók számának jelentős csökkenése miatt három magyar tanítót hazarendeltek, és az olasz tanerők munkavégzését is felfüggesztették. Egyedül Klimkóné maradhatott a városban, hogy a diákokat tanítsa, és a jogfolytonosságot biztosítsa. A tervek szerint az iskola a következő tanévben sem szüneteltette volna tevékenységét.

1943 augusztusában Milánót súlyos bombatámadás érte, aminek következtében a magyar iskola épülete is teljesen romba dőlt. A tanítás folytatására gondolni sem lehetett. Később a két ország között megszakadtak a diplomáciai kapcsolatok is, ami szintén nem kedvezett a kulturális kapcsolatok újraélesztésének. Mire kapcsolataink normalizálódtak, már egyik fél részéről sem mutatkozott igény a magyar iskola újbóli megnyitására. 1947-ben a magyar–olasz kulturális vegyes bizottság ülésén a magyar fél fenntartotta magának a jogot a milánói iskola későbbi időpontban – esetleg más olasz városban – történő megnyitására. Az olasz fél a jogfenntartást tudomásul vette. Az ügy azóta feledésbe merült.

A milánói Magyar–Olasz Iskola tanulóinak száma

Tanév	1938/39	1939/40	1940/41	1941/42	1942/43
Tanuló	18	47	68	?	?

6. A magyar tantárgyak tanterve

1940 decemberében a milánói magyar főkonzul, valamint Unghváry Iván és Tassy Ferenc magyar lektorok – mint tanulmányi felügyelők – az iskola valamennyi osztályában tanórákat látogattak. A látogatás után tartott értekezleten megvitatták a látottakat és véleményezték az iskola tantervét.

A helyi tanterv magyar részének összeállításánál az iskola tanítói a magyarországi népiskolai tantervet vették alapul, de annak tárgyköreit átcsoportosítva és lényegesen kisebb terjedelemben építették be. A magyar nyelven megtartott órákat ugyanis elsősorban a nyelvtanításra kellett fordítani, hiszen az iskola tanulói között ekkor már túlsúlyba kerültek az olaszok. A tanulók anyanyelv szerinti megoszlására vonatkozó adatok nem ismeretesek, de utalásokból és néhány fellelt névsorból arra következtethetünk, hogy osztályonként mindössze 1-2 magyar gyerek lehetett, számuk az összes tanuló 10%-át sem tette ki.

A felterjesztett helyi tantervet a magyar Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium az 1940/41-es tanévre jóváhagyta, egyben elrendelte, hogy az iskola vezetése a következő tanévre – az addig megjelenő új népiskolai tantervnek megfelelően – dolgozza át és terjessze fel.

6.1. A három alsó osztály tanterve

Az első osztályban heti 6 magyar órájuk volt a gyerekeknek. A tananyag elsősorban a legfontosabb szavak és egyszerű mondatok tanítására korlátozódott. A húszas számkörben a négy alapművelet végzését magyarul is megtanították. Az órákat vers- és énektanulással tették színesebbé.

A második osztályban 1 számtan, 2 olvasás, 1 írás, és 5 beszélgetés, összesen tehát 9 tanóra folyt magyar nyelven. Ekkor már az egyszerű mondatformálás elsajátíttatására is törekedtek a tanítók, legfontosabb feladatuk azonban a helyes magyar írás, olvasás, hangsúly és kiejtés megtanítása volt. A számtan az olasz számtanórák tananyagával párhuzamosan haladt.

A harmadik osztályban igyekeztek elérni a tanulók nyelvtani ismereteken alapuló önálló mondatformálását. Az olvasmányok feldolgozásánál a helyes kiejtést és hangsúlyt fontosabbnak tekintik a szöveg megértésénél. A tartalomra elsősorban kérdésekre bontással világítanak rá. Ebben az évben kezdik egyszerűbb mondatok mindkét irányú fordíttatását is. Számtanból a száz-as számkörben való biztonságos műveletvégzés, és a nagyobb számok nevének ismerete volt a tananyag. A heti 12 magyar nyelvű óra 2 számtanra, 2 olvasásra, 1 írásra és 7 beszélgetésre volt felosztva.

6.2. A negyedik és ötödik osztály tanterve

Az 1940/41-es tanévben a két felső osztály – a tanulók alacsony száma és egy újabb magyar tanító érkezésének elmaradása miatt – összevonva tanult.

Az olvasás tantárgynál a tanterv továbbra is a helyes kiejtést tartja a legfontosabbnak. Hetenként azonban egy rövid, könnyű szöveget teljes alapos-sággal való feldolgozásra is javasol.

Szépírással a magyar órákon nem foglalkoztak, azt az olasz tanítókra bízta. Fontos szerep jutott viszont a nyelvi magyarázatok és helyesírás tantárgynak. Az első félév tananyaga a következő nyelvtani fogalmak feldolgozását tartalmazza:

- a hosszú magánhangzók, ezek helyes kiejtése, jelentésmódosító szerepük,
- a hangrendi illeszkedés szabályai,
- egyes mássalhangzók olasztól eltérő kiejtése,
- kétjegyű mássalhangzók
- névelők,
- a főnevek többes száma, a kötőhangzó használatának szabályai, a főnevek tárgyragja,
- személyes névmások,
- birtokos eset,
- melléknevek, melléknév fokozása,
- számnevek, az óra számlapja,
- névmások.

Az alkalmazott módszerekről a következőket írja a tanterv:

„Minden egyes nyelvtani leckének el kell, hogy vesszítse a grammatikálási jellegét. A nyelvtan-óra, mint olyan nincs, ez száraz és unalmas. A tanító találékonyságára van bízva, hogy ezeket milyen módon hozza a gyermek tudomására. [...] Lehet pld. úgy is eszközölni egy-egy újabb szabály észrevétlen betanítását, hogy az olvasókönyvből egy olyan olvasmányt olvastatunk, amely a gyermeket érdekli. Amit tudnak azt együtt fordítjuk le, amit nem azt én fordítom le. Igyekeznünk kell olyat keresni, ami leköti a figyelmüket. Amikor már odáig jutottunk, hogy az olvasmány érdekli őket, megállok egy olyan szónál, névmásnál, főnévnél, melléknévnél, birtokosnál, amelyet éppen tanítani akarok s azt mondom, ha ezt mindenki megértette, folytatjuk az olvasást és fordítást.” (MOL K-639-1941-28188)

A második félévre szánt tananyag elsősorban az ige tanítását irányozza elő. Az olasz gyerekek könnyen veszik az első akadályokat, hiszen a magyarban kevesebb az igeidő és a nemek szerinti egyeztetésre sem kell figyelni. A nehezebb részek pedig a középiskolára maradnak. Az igével kapcsolatos ismeretek tanítása a következő sorrendben történt:

- főnévi igenév,
- kijelentő mód jelen idő,
- -s/-sz/-z tövégződésű igék,
- múlt idő, jövő idő,
- feltételes mód (jelen időben), felszólító mód (jelen időben),

- ikes igék,
- igekötők.

A tanterv az ige esetében is tartalmaz módszertani megjegyzéseket:

„Nyelvtant tanítani nem lehet másképp, mint mindenkori általános ismétléssel. Beszélgetés, olvasás közben mindig van alkalmunk kitérni, egyes, már tanult nyelvtani dolgokra. Nem is szabad a gyermekekkel kimondottan grammatizáltatni.” (MOL K-639-1941-28188)

A tanév hátralévő részében ismertetésre és begyakoroltatásra kerülnek még a következő nyelvtani fogalmak:

- névutók,
- hely-, idő-, ok-, mód- és célhatározói ragok,
- szóképzések.

A magyar történelem tanterve a tananyaggal kapcsolatban megjegyzi:

„Tekintettel arra, hogy a gyermekek gyenge magyar tudása csak igen rövid és lehetőleg könnyen érthető mondatokra terjedhet ki, a magyar történelem legkimagaslóbb eseményeire szorítkozhat. Minden mondat, amelyet magyarul elmondanak, olaszul is megtanítandó és elmondandó, természetesen minden egyes szónak tökéletes ismerete mellett. Ez nem azt jelenti, hogy a történelmet olasz nyelven nem mondhatjuk el bőven és érdekesen, csak azt nem kívánhatjuk tőlük, hogy mindezt magyarul is megtanulják.” (MOL K-639-1941-28188) A tárgyalandó anyagrészek a következők:

- A magyarok eredete, Árpád vezér, Átkelés a Kárpátokon,
- Szent István, Szent László, Könyves Kálmán, II. Endre, Aranybulla, IV. Béla, Tatárjárás, Nagy Lajos,
- Hunyadi János, Mátyás király,
- Mohácsi vész,
- II. Rákóczi Ferenc,
- A XIX. század kimagasló alakjai: Széchenyi, Kossuth, Deák,
- Ferenc József, Világháború.

Magyarország földrajzát – a történelemhez hasonlóan – két nyelven tanították a következő tanterv szerint:

- Magyarország fekvése, Magyarország határai,
- A megcsonkított és újabban kiegészített határok,
- A Kárpátok és részei,
- Az Alföld, A Duna, a Tisza és mellékfolyói, A Balaton,

- Budapest, Nagyobb magyar városok,
- Magyarország és szomszédai,
- Magyarország éghajlata, Magyarország terményei, Magyarország bányái,
- Magyarország lakosai.

6.3. A tanfelügyelők véleménye a tantervről

Az iskola tanfelügyelői – mint korábban már említettük – általában meg voltak elégedve az intézményben végzett munkával. A tantervet és az iskolában tett látogatásukat értékelő értekezleten azonban néhány kritikai észrevételt is megfogalmaztak, ezeket ismertetjük most.

Tassy Ferenc hiányolja a hetekre lebontott tanmenetet, amelyet annak figyelembevételével kellene kialakítani, hogy nem hazai kisebbségi intézményről, hanem olasz környezetben élő, túlnyomórészt olasz gyerekeket tanító iskoláról van szó. Véleménye szerint a nyelvtanításra a jelenleginél nagyobb súlyt kell helyezni, a magyar kultúra bizonyos elemeit is a nyelvtanítás kereteiben kellene megtanítani. A memoriterekkel kapcsolatban megjegyzi, hogy semmi értelme a magyar könyvekből vett bonyolult szövegek betanításának, amelyet a tanulók nem értenek. A magtanult szövegek legyenek versek és a tanítónők által készített egyszerű, a gyerekek számára érthető szövegek. Felhívja továbbá a figyelmet a magyar tanítónők olasz nyelvtudásának hiányosságára, amely sok esetben azt eredményezi, hogy nem megfelelő szakkifejezéseket használnak, és olasz nyelvű magyarázataik nyelvileg hibásak, fordításaik rosszak.

Unghváry Iván nem tartja helyesnek azt a gyakorlatot, hogy a két nyelven egyszerre tanulnak olvasni és írni a gyerekek. Szerinte először az anyanyelv ábécéjét kellene megtanítani, és csak ezután következhet a magyar, kiemelve az eltéréseket. Nem tartja megfelelőnek azt a gyakorlatot, hogy a történelem és földrajz tanításánál a gyerekek a magyar szövegeket értelem nélkül betanulják. Szerencsésebb lenne rövid olasz nyelvű összefoglalók megtaníttatása. Végül ő is megjegyzi a tanítónők hiányos olasz nyelvtudásából eredő problémákat, amelyek ellen egy olasz tanfelügyelő joggal emelhetne kifogást, és ez nem tenne jót az iskola hírnevének. Szükségesnek tartja, hogy a tanítónők minden órára az olasz anyanyelvű kollégáik által nyelvileg ellenőrzött óravázlatot készítsenek.

A tanítónők előadták, hogy tapasztalataik szerint a gyerekeknek nem okoz nehézséget a két nyelven történő olvasás és írás egyszerre tanulása, de a későbbiekben figyelembe veszik a tanfelügyelők javaslatait.

7. Összegzés

A két világháború közötti időszakban a magyar–olasz kapcsolatok minden területen rohamosan fejlődtek. A több évszázados hagyományok alapján álló kulturális kapcsolataink ekkor a közoktatás területére is kiterjedtek. Magyarországon két olyan iskola is működött, amely olasz–magyar két tanítási nyelvűnek tekinthető: a *Savoyai Jenő Olasz Királyi Iskola* Budapesten (1935–1947) és a *Szent Benedek Rend Gróf Galeazzo és Costanzo Ciano* (később *Dante Gimnáziuma*) Pannonhalmán (1939–1948). 1924-ben az olasz nyelv – az angollal együtt – mint a gimnáziumokban kötelezően tanítandó második modern idegen nyelv bekerült a magyar közoktatás rendszerébe.

Olaszországban természetesen nem alakult ki ilyen mértékű igény a magyar nyelv tanítására. Több olasz egyetemen tanítottak, és ma is tanítanak magyart, az alsóbb fokú iskoláztatás területén azonban a milánói volt az egyetlen próbálkozás.

A milánói magyar iskola sikere, valamint az a tény, hogy az iskola tanulóinak túlnyomó része olasz anyanyelvű volt, azt mutatja, hogy feltehetően más olasz városokban is lett volna létjogosultsága hasonló intézmény megnyitásának. Akkori kultúrpolitikusaink és oktatáspolitikusaink azonban nem tartották fontosnak nyelvünk és kultúránk ilyen formában történő terjesztését. Ennek sem megfelelő anyagi, sem személyi feltételeit nem teremtették meg.

Olaszország – a régi barátság jegyében – nemcsak engedélyezte, hanem jelentősen támogatta is a milánói magyar iskola működését. Az olaszok ugyanis Európa-szerte több olasz (vagy olasz tannyelvű) iskolát tartottak fenn, illetve támogattak (mint ahogyan ezt ma is teszik), köztük a budapesti olasz iskolát is. Milánói iskolánknak adott kedvezményeik alapul szolgáltak ahhoz, hogy budapesti iskolájuk számára hasonló elbírálást kérjenek és kapjanak a magyar kormánytól.

A második világháború után a megváltozott politikai légkör nem kedvezett a kétoldalú kapcsolatok fejlődésének. A hidegháború enyhülése, majd a magyar rendszerváltás azonban újra utat nyitott az évszázados magyar–olasz barátság előtt. A magyar nyelv és kultúra olaszországi jelenléte azonban – véleményem szerint – nem meríti ki az igényeket és a lehetőségeket. Ezen a területen lehet még tennivalónk.

IRODALOM

- BERNICS Ferenc (1994): *A Julián akció*. Baranya Megyei Könyvtár, Pécs
Conferenza di Aladár Haász a Milano sul costume ungherese. *Corvina*, 1939. 60–62.
Corvina. A Korvin Máttyás Egyesület folyóirata. Budapest, 1923–

- HÓMAN Bálint (1938): I rapporti italo-ungheresi nel loro significato politico. *Corvina*, 1938.
 Jegyzőkönyv a Milánói Magyar Egyesület magyar tanfolyamának első szülői értekezletéről. Milánó, 1934.
 október 14. In: *Magyarok kisebbségben és szórványban*. Teleki László Alapítvány, Budapest, 1995.
 KLIMKÓ Lászlóné emlékére. *Milánói Levelek*, 1947. 20.
 L'attività della scuola ungherese di Milano. *Corvina*, 1939. 502–503.
 La Commissione Culturale Italo-Ungherese. *Corvina*, 1942. 159–163.
Milánói levelek. A Milánói Magyar Egyesület hivatalos közlönye. 1947/3–6. szám. Milánó 1947. december 31.
 NAGY Iván (1936): La convenzione culturale fra Ungheria e Italia. *Corvina*, 1936. 10–39.
 PETRI Pál (1937): *A Julián Egyesület története. 33 év küzdelme és munkája*. Budapest
 PETRI Pál (1942): *A Julián Iskola Egyesület 1940–41. évi működése*. Julián Iskola Egyesület, Budapest
 (MOL K-66-1942-III-6/a-35753)

LEVÉLTÁRI DOKUMENTUMOK

ACM – Archivio Civico di Milano – Milánói Városi Levéltár
 Ripartizione dell'Educazione, fascicolo 9-1942

ASM – Archivio di Stato di Milano – Milánói Állami Levéltár
 Gabinetto di Prefettura I versamento, cartella 54, 384, 539, 747
 Gabinetto di Prefettura II versamento, cartella 17, 109, 141, 369

ASMAE – Archivio Storico-Diplomatico del Ministero degli Affari Esteri – Az Olasz Külügyminisztérium Diplomáciatörténeti Levéltára, Róma
 Archivio Scuole (1936–45), busta 136, 155
 Serie Politica (1931–45) Ungheria, busta 35

MOL – Magyar Országos Levéltár, Budapest
 K-60: 1928-I/4
 K-66: 1937-6/a, 1938-III-6/a, 1939-III-6/a, 1940-III-6/a, 1942-III-6/a, 1943-III-6/a, 1944-III-6/a
 K-127: 1944
 K-639: 1941, 1942, 1943
 XIX-I-1-e-41